

تحلیل سبک معماری نماهای آثار وارطان هوانسیان در تهران از سال ۱۳۰۰-۱۳۳۹

فتانه سنگتراش^{۱*}، مصطفی کیانی^۲

چکیده

فماسازی و طراحی نما در فرایند طراحی معماری بنا همواره از اهمیت بنیادین برخوردار بوده است، در این راستا مفاهیم تأثیرگذار معماری غرب بر اندیشه معماران ایرانی و سیر و تحول سبک‌های مدرن، آرت دکو، سبک بین‌الملل و استریم لاین و تمایز هر یک از این سبک‌ها در طراحی نماهای آثار معماری وارطان هوانسیان تأثیر به‌سزایی دارد. مهم‌ترین هدف این مقاله تحلیل و ارزیابی سبک‌های به‌کاررفته در طراحی نماهای ساختمانی از آثار وارطان هوانسیان است. با این فرض که سبک نماهای به‌کاررفته در آثار وارطان چه تأثیراتی از سبک اروپایی گرفته است. این پژوهش با طرح تحقیق مطالعه تطبیقی به پرسش‌های تحقیق پاسخ می‌گوید. در این نوشتار ابتدا از لحاظ تاریخی به تحلیل نماهایی وارطان هوانسیان از سال ۱۳۰۰-۱۳۳۹ می‌پردازیم سپس شباهت‌های هر یک از آثار را بررسی و نتایج حاصل از آن با سبک‌های اروپایی مقایسه می‌شود. از نظر تاریخی سبک معماری وارطان به چهار دسته نئوکلاسیک، آرت نوو، آرت دکو و مدرن تقسیم می‌شود. با تحلیل و ارزیابی آثار او به این نتیجه دست خواهیم یافت که در دوره اول ۱۳۰۰-۱۳۱۹، سبک طراحی نما بیشتر مدرن استفاده شده است. در دوره دوم ۱۳۲۰-۱۳۲۹، سبک طراحی نما پر تزئین تر و بدون تقارن، نسبت به دوره اول است و به سبک آرت دکو توجه شده است. در دوره سوم ۱۳۳۰-۱۳۳۹، سبک طراحی نما تزئینات کمتر و بدون تقارن، نسبت به دوره اول و دوم است و هم از سبک آرت دکو و مدرن بهره گرفته است. بیشتر آثار او شاخص‌های تقارن، پر و خالی، سایه‌روشن، گوشه‌های گرد در نما، تزئینات در پنجره‌ها و بالکن‌های بیرون‌زده مطرح است و هرکدام از این ویژگی‌ها مربوط به سبک‌های مختلف در آثار او است.

واژگان کلیدی: معماری معاصر ایران، سبک معماری، آثار وارطان هوانسیان، نما

۱. پژوهشگر دکتری معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب، ایران. (*نویسنده مسئول)
E-mail: Fa.sangtarash@gmail.com

E-mail: kiani@art.ac.ir

۲. دانشیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر، تهران، ایران

۱- مقدمه

این نوشتار در صدد کنکاش درباره دوره بسیار مهمی از دوران تجدد در معماری معاصر ایران است. در ارتباط با سبک نماهای وارطان هوانسیان در سه دوره تاریخی، در فاصله سال‌های ۱۳۳۹-۱۳۰۰ است. با ورود عناصر معماری نئوکلاسیک، آرت نو، آرت دکو، مدرن به ایران، می‌توان تغییرات وسیعی در سبک طراحی نماهای آثار وارطان در این سه دوره مشاهده نمود که ریشه آن به اواخر دوره قاجار برمی‌گردد. تحول فرهنگی و اجتماعی بزرگی با پیروزی انقلاب مشروطه در جامعه ایران رخ داد که یکی از مصادیق شروع تحول در روند زندگی ایرانیان دانست و اغلب روشنفکران معاصر آن را «التقاط» می‌خوانند. ویژگی عمده معماری این دوره تغییر در ساختار فضایی و ارتباطی ساختمان‌های جدید مانند پلان ساختمان، تلفیق عناصر، اشکال معماری اروپایی با معماری بومی و استفاده از مصالح ساختمانی همراه با فناوری جدید بوده است. مهم‌ترین هدف این مقاله تحلیل و ارزیابی سبک‌های به‌کاررفته در طراحی نماهای آثار وارطان هوانسیان است. در این پژوهش نگارنده سعی بر آن دارد که آثار هر سه دوره را با هم از لحاظ سبکی مقایسه و شباهت‌های ویژگی نماهای ساختمانی وارطان را مورد شناسایی و تحلیل قرار دهد تا بتواند پاسخ مناسب در رابطه با سبک طراحی نما در آثار وارطان هوانسیان را دریابد.

۲- پرسش تحقیق

- چگونه می‌توان به سبک طراحی نما در آثار وارطان هوانسیان در تهران پی برد؟
- ویژگی‌های سبکی وارطان در طراحی نما چه خصوصیتی با سبک‌های اروپایی دارد؟

۳- روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف از نوع پژوهش بنیادی و از نظر محتوا پژوهش کیفی بشمار می‌آید که در ابتدای تحقیق یک بررسی تاریخ‌نگارانه صورت خواهد پذیرفت. سپس پیگیری امکان تطبیق الگوها با شیوه‌ها و سبک‌های وارطان هوانسیان در چهار سبک مدرن، نئوکلاسیک، آرت نو، آرت دکو به شیوه مقایسه تطبیقی صورت خواهد گرفت که اساس پژوهش تحقیق مطالعه تطبیقی خواهد بود. داده‌های تحقیق، طرح‌ها و ساختمان‌های احداث شده بین سال‌های ۱۳۰۰-۱۳۳۹ در تهران است. گردآوری داده‌ها از طریق مطالعات میدانی، کتابخانه‌ای و اینترنت است.

۴- پیشینه تحقیق

باتوجه به مرور ادبیات موضوع در پیشینه مورد پژوهش کتب و مقالات متعددی در ایران و جهان پیرامون مبحث نما و سبک‌های وارطان هوانسیان مطرح شده است، در این راستا می‌توان به منابع دست‌اول، کتب تاریخی از جمله معماری وارطان هوانسیان (سروشانی، دانیل، و شافعی، ۱۳۸۷)، کتاب معماری معاصر ایران (بانی مسعود، ۱۳۹۱)، کتاب مبانی و مفاهیم در معماری معاصر غرب (قبادیان، ۱۳۸۹)، (بهرروزپاکدامن، ۱۳۶۲)، (مجله آرشیکت، ۱۳۲۵)، (مجله آرشیکت، ۱۳۲۷)، (مجله معماری نوین، ۱۳۴۰)، (برناه‌ورکاد، ۱۳۷۵)، (کتاب تهران (جلد پنجم و ششم)، ۱۳۷۶)، (عاقلی، ۱۳۶۹) اشاره کرد. منابع دست دوم که شامل مقالات و در ارتباط با نظریه‌ها در مورد سبک معماری وارطان، در جدول (۱) قرار گرفته است.

جدول ۱. نظرات در ارتباط با سبک معماری وارطان (مأخذ: نگارندگان)

عنوان مقاله یا کتاب	بسط	منبع
تحلیل کیفی بناهای عمومی معماری معاصر ایران در دوره پهلوی دوم با رویکرد تکنیک معماری	در دوره پهلوی دوم، در شیوه‌ای از معماری مدرن موسوم به آرت دکو، تفاوت‌های جالبی با بناهای شیوه‌های پیشین پیدا می‌شود. غالب بناهای این دوره یا از آثار وارطان هستند، یا اینکه کاملاً سبک و شیوه‌ی کار وارطان در آنها نمایان است. وارطان سطحی از معماری را تولید می‌کند که در آن، همه عناصر سازنده ساختمان به‌نوعی در خدمت بیان معماری کل درمی‌آیند. علاوه بر اینکه سازه، سازمان‌دهنده فضای معماری است و در تعیین فرم نقش دارد، در انتقال حسی نیروهای سازه‌ای نیز فعال است و پایداری بصری را القاء می‌کند.	(افشاری، کلهرنیا، و نوری، ۱۳۹۹)
مقدمه‌ای بر برخی عوامل تأثیرگذار بر معماری معاصر ایران در فاصله سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ه.ش	وارطان هوانسیان یکی از پیش‌گامان هنر معماری مدرن در ایران است که در کارهای او هیچ نشانه‌ای از تاریخ را نمی‌توان یافت. برای نشان‌دادن سبک کارهای وارطان جدار خیابان‌های جدیدالاحداث تهران بهترین نمایشگاهی خواهد بود برای کسانی که بخواهد در کارهای او تعمقی داشته یا دستی به قلم ببرند. یکی از مهم‌ترین تأثیرات ایشان که صورت معماری ایرانی را دچار تغییر کرد تبدیل معماری درون‌گرا به معماری برون‌گرا با مشخصات مدرن آن بود. از مشخصه‌های بارز معماری وارطان استفاده از قوس در نمای ساختمان، لبه‌های سیمانی بالای پنجره‌ها، استفاده از تخته پلاکه برای درها، پنجره بلند، قفسه پله‌ها، پنجره افقی و گوشه و پلکان معلق بوده. این المان‌ها شاید آن قدر اساسی باشند که معماری گذشته را رو به جلو (نوگرایی) حرکت داده و تأثیری در تغییر صورت ساختمانها داشته است و «سبک وارطانی» را که برای عموم شناخته شده بود به وجود آورد.	(ثبات ثانی، ۱۳۹۲)
بررسی تطبیقی رویکردهای معماری معاصر ایران (پارشناسی نظریه در آثار سه نسل از معماران)	در این مقاله شیوه، گرایش و رویکرد معماری وارطان هوانسیان را به مدرن راسیونالیستی، آرنووی، باوهاوس، مدرنیسم تاریخی‌گرایی تقسیم کرده است.	(شایان و معماردزفولی، ۱۳۹۳)
خاستگاه معماری مدرن در تهران بررسی و شناخت اولین بنای سبک معماری مدرن در پایتخت کشور	در این مقاله ذکر شده است که اگرچه ساختمانی به سبک هنر نو در تهران ساخته نشد، ولی این سبک به‌نوعی بر معماری پایتخت تأثیرگذار بود. نخست آنکه افرادی چون وارطان هوانسیان و کابریل گورکیان نزد کسانی مانند هانری سواژ و ژوزف هوفمان که از معماران طراز اول سبک آرت دکو در اروپا محسوب می‌شدند، تربیت یافتند. مطلب دیگر آنکه سبک آرت دکو ادامه سبک هنر نو محسوب می‌شود و وجوه اشتراک زیادی بین این دو سبک از نظر شکل ساختمان و نحوه به‌کارگیری تزئینات وجود دارد.	(قبادیان، کیانی، ۱۳۹۲)

۵- مبانی نظری

یکی از مدافعان سرسخت معماری مدرن در ایران، وارطان هوانسیان بود. مدرنیسم وارطان ریشه در تاریخ‌گرایی داشت. در مقالات و نوشته‌ها، خود را مخالف تقلید از شکل‌های سنتی می‌داند. اما ضرورت تطبیق شکل‌های مدرن با نیازهای فرهنگی و اقلیمی ایران را در طراحی‌های او می‌توان حس کرد (بانی مسعود، ۱۳۹۱).

آثار معماری وارطان هوانسیان را می‌توان بر اساس سه دوره تاریخی زیر تقسیم‌بندی کرد:

• **بناهای دوره اول / ۱۳۱۹-۱۳۰۰:** وارطان هوانسیان با شروع فعالیتش در ایران تحت تأثیر آموزش حرفه‌ای در پاریس، سعی داشت پاسخگوی موضوعات متنوع معماری باشد. به همین دلیل، شیوه‌هایی متفاوت از معماری را در طرح ساختمان‌ها به کار برد. شروع به کار در پاریس را می‌توان آغاز دوره اول فعالیت حرفه‌ای او دانست و آخرین اثر وی در این دوره، طرح مهمانخانه راه‌آهن در تهران هم‌زمان با شروع جنگ جهانی دوم بود.

• **بناهای دوره دوم / ۱۳۲۹-۱۳۲۰:** این دوره دوران پرکاری و اوج فعالیت وارطان هوانسیان در ایران محسوب می‌شود. در این دوره، تأثیر روش وی در ساخت بنا و اصول فنی و ساختمان‌سازی در بخش‌های مختلفی از شهر تهران و سایر شهرستان‌ها محسوس است.

• **بناهای دوره سوم / ۱۳۳۹-۱۳۳۰:** شیوه معماری وارطان هوانسیان به واسطه تغییر شرایط سیاسی و اجتماعی در دهه ۱۳۳۰ و نیز تحولاتی که در زمینه پیش رفت مصالح و فناوری در اواخر این دهه در سطح کشور به وجود دچار تغییراتی محدود شد. او در این سال‌ها کوشید تا تعادلی نسبی و منطقی میان روش خود و شیوه‌های نو و منطبق بر ذائقه عمومی ایجاد کند. مجموعه آثار وارطان هوانسیان در این دوره نشان از گرایش به سادگی در طرح جزئیات ساختمانی و تغییر در انتخاب مصالح و رنگ ساختمان دارد (سروش‌یانی، دانیل، و شافعی، ۱۳۸۷). که در جدول (۲) بناها بر اساس سه دوره تاریخی نام برده شده است.

جدول (۲): آثار معماری وارطان هوانسیان بر اساس دوره تاریخی (مأخذ: نگارنده)

از لحاظ دوره تاریخی	بناهای دوره اول	بناهای دوره دوم	بناهای دوره سوم
زمان	۱۳۰۰-۱۳۱۹	۱۳۲۰-۱۳۲۹	۱۳۳۰-۱۳۳۹
تاریخ	هزستان دختران	سینما دیانا	دبیرستان حرفه ای نمازی، شیراز
	هتل (مهمانخانه) دربند	مهمان پذیر لاله	ویلای شخصی وارطان هوانسیان، زعفرانیه
	کاخ سعدآباد	ساختمان جیب	ساختمان بانک سپه، شعبه توپخانه، تهران
	مهمانخانه ایستگاه راه آهن	هتل (مهمانخانه) فردوسی	ساختمان بانک سپه شعبه مرکزی، اصفهان
		سینما متروپل (بعد از انقلاب اسلامی به نام سینما رودکی شناخته می‌شود).	ساختمان بانک سپه شعبه بازار، تهران
		خانه مسکونی واقع در خیابان طالقانی (خانه گفتمان شهر و معماری)	
		ساختمان تجاری مسکونی اخوان	
		مجموعه تجاری مسکونی جامی	

— اندیشه و سبک معماری

با ورود معماران شناخته‌شده بین‌المللی و بازگشت معماران تحصیل‌کرده در غرب به کشور استانداردهای حرفه‌ای ارتقاء پیدا کرد؛ تا جایی که برخی این دوره را دوری بیداری حرفه‌ای نام گذاردند

(دیبا، ۱۳۸۰). معماری مدرن شکل‌گرفته در آن دوره، عمدتاً متأثر از معماران و اندیشه‌های رایج و گاهی جریان‌ساز اروپا مانند سبک بین‌الملل، مدرسه باوهاوس و کارهای بزرگانی همچون «لوکوربوزیه»، «فرانک لویدرایت»، «ریچارد نویترا» و «آلوار آلتو» بود که تحت عنوان معماری شبه مدرنیستی از آن یاد شده است. سبک بین‌الملل، آرت دکو، بروتالیسم، تندیس‌گرایی و مینیمالیسم و حتی معماری های تک و ارگانیک، همگی از زیرشاخه‌های معماری مدرن در غرب به شمار می‌روند که آثار قابل تأملی از این سبک‌ها نیز در این زمان در ایران ساخته شدند (بانی مسعود، ۱۳۹۱). می‌توان گفت ساختمان‌های هوانسیان از معماری مدرن پیش از جنگ جهانی دوم، آرت نوو، دیدگاه‌های باوهاوس و آثار آدلف لوس و لوکوربوزیه تأثیر می‌پذیرفت. او مخالف التقاط‌گرایی و تقلید از شکل‌های معماری سنتی ایرانی بود. باین‌وجود توجه زیادی به رسوم اجتماعی داشت و سعی می‌کرد در ساختمان‌های مدرن به آن پاسخ گوید. عدم استفاده از تقارن، رعایت اصول عقلانی و عملی، خالص‌گرایی فرم‌ها، پنجره‌های افقی به سبک لوکوربوزیه، ایجاد خم در نبش ساختمان‌های دونبش، روکار سازی‌های سیمانی با رنگ‌های مختلف، پلکان‌های معلق، لبه‌های سیمانی بالای پنجره‌ها، دور ساده سقف یا به اصطلاح «چفته وارطان» را می‌توان در میراث سبک هوانسیان یافت (ثبات ثانی، ۱۳۹۲) که در جدول (۳) به اندیشه و سبک معماری او اشاره شده است.

جدول ۳. اندیشه و سبک معماری وارطان هوانسیان (مأخذ: نگارنده)

نام معمار	مخالف چه سبکی است.	ویژگی‌های کلی ساختمان‌ها	سبک ساختمان‌ها	تحت تاثیر معماران
وارطان هوانسیان	التقاط‌گرایی	عدم استفاده از تقارن	مدرن	لوکوربوزیه
	تقلید از شکل‌های معماری سنتی	رعایت اصول عقلانی و عملی	آرت نوو	آدولف لوس
		خالص‌گرایی فرم‌ها	استریم لاین	باهاوس
		پنجره‌های افقی به سبک لوکوربوزیه	کلاسیک	
		ایجاد خم در نبش ساختمان‌های دونبش	آرت دکو	
		روکار سازی‌های سیمانی با رنگ‌های مختلف	سبک بین‌الملل	
		پلکان‌های معلق		
		لبه‌های سیمانی بالای پنجره‌ها		
		دور ساده سقف (چفت وارطان)		

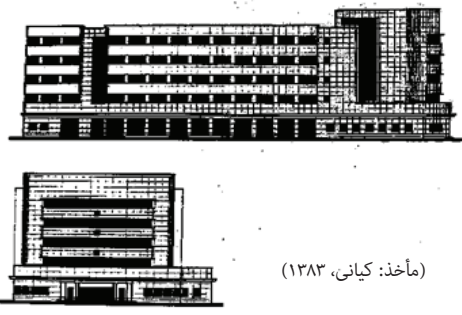
— ویژگی‌ها و عناصر به‌کاررفته در طراحی نما به سبک وارطان هوانسیان

در ذیل باتوجه‌به زمان ساخت و عناصر به‌کاررفته در طراحی نما هر یک از آثار وارطان هوانسیان مطابق با جدول‌های (۴،۵،۶) مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۴. تحلیل تماه‌های دوره اول (مأخذ: نگارنده)

عکس	ویژگی‌های نما	بناهای دوره اول
 <p>(مأخذ: نگارنده)</p> <p>(مأخذ: دانیل، سروشیانی، و شافعی، ۱۳۸۷)</p>	<p>متقارن</p> <p>سطوح شیشه‌ای و پنجره‌های ممتد</p> <p>برج‌های پلکان شیشه‌ای</p> <p>مصالح بتن آرمه، سیمان درشت‌دانه، شیشه</p> <p>ایجاد سایه‌روشن در نمای جنوبی به دلیل احجام پر و خالی</p> <p>احجام خالص و خلل‌و فرج کمتر در نمای شمالی</p> <p>خطوط افقی و کشیده بالای پنجره‌ها</p> <p>استفاده حداقل از تزئینات</p> <p>تکرار مدول ثابت پنجره‌ها</p>	<p>هزستان دختران</p>
 <p>(مأخذ: بانی مسعود، ۱۳۹۱)</p> <p>(مأخذ: پاکدامن، ۱۳۶۲)</p>	<p>متقارن</p> <p>ستون‌های گرد در ایوان</p> <p>پلکان شیشه‌ای</p> <p>نیم‌دایره بیرون‌زده در سقف</p> <p>استفاده از پنجره به ابعاد متفاوت</p> <p>جزئیات و تزئینات ساده</p> <p>مصالح سیمان</p> <p>اشکوب سازی بدون تکیه‌گاه مستقیم</p> <p>حجم مکعب شکل و هندسی</p> <p>حرکت‌های ممتد و منحنی شکل مرکب از پرگولاهای سیمانی</p> <p>خطوط افقی دست‌انداز بالکن‌ها و تراس</p> <p>ستون‌های تزئینی</p> <p>تقارن در جبهه شرقی</p> <p>تزئینات و مجسمه مصری در جبهه شرقی</p> <p>نمای غربی غیر قرینه</p> <p>تاکید بر خطوط عمودی در نمای غربی</p>	<p>هتل (مهمانخانه) دریند</p> <p>کاخ سعدآباد ۶۹-۶۷</p>

ادامه جدول ۴. تحلیل نماهای دوره اول (مأخذ: نگارنده)

عکس	ویژگی‌های نما	بناهای دوره اول
 <p>(مأخذ: کیانی، ۱۳۸۳)</p>	کشیدگی افقی پنجره‌ها	مهمان‌خانه ایستگاه راه‌آهن تهران ۷۴
	تقارن	
	پیش‌آمدگی سقف	
	تو نشستگی حجم ساختمان در طبقات	
	حجم شیشه‌ای پلکان	

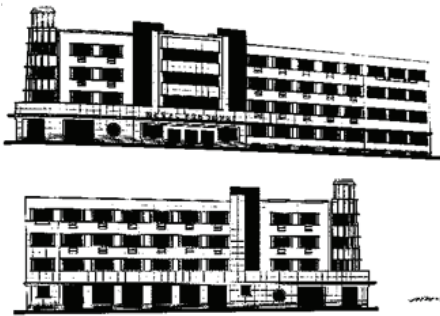

جدول ۵. تحلیل نماهای دوره دوم (مأخذ: نگارنده)

عکس	ویژگی‌های نما	بناهای دوره دوم
 <p>(مأخذ: دانیل، سروشپانی، و شافعی، ۱۳۸۷)</p>	متقارن	مهمان‌پذیر لاله
	موزاییک درجا با تقسیمات مدولار	
	موتیف‌های سیمانی واقع در لبه بام	
	سطوح متخلخل و احجام پر و خالی	
	استفاده از فرم‌های منحنی شکل	
	استفاده از فرم گرافیکی و تزئینی در دست‌انداز بام	
	استفاده از بالکن	
 <p>(معماری معاصر ایران، ۱۴۰۰)</p> <p>(معماری معاصر ایران، ۱۴۰۰)</p>	در نظر گرفتن اقلیم در نمای غربی	ساختمان پیر
	تقارن موضعی در قسمت جنوبی	
	سقف بنا شیروانی	
	سازه بتنی و پوشش سقف‌ها طاق ضربی	
	پیش‌آمدگی ایوان میانی	
	نیمه شفاف و دارای سایه روشن	
	شیشه در همکف	
	فرم مدور و عمودی گوشه‌ها	
	حرکت افقی لبه بام	
	سایبان پنجره و لبه دست‌انداز بالکن	
	ستونک‌های قرینه سیمانی	
	خطوط عمودی ناشی از فرم و تقسیم بندی پنجره‌ها	

ادامه جدول ۵. تحلیل نگاهی دوره دوم (مأخذ: نگارنده)

عکس	ویژگی‌های نما	بناهای دوره دوم
 <p>(مأخذ: دانیل، سروشیانی، و شافعی، ۱۳۸۷)</p>	<p>فضاهای تو نشسته و دایره‌ای شکل در ورودی</p> <p>جفت ستون در وردی</p> <p>سیمان</p> <p>چرخش پنجره‌ها در گوشه‌ها</p> <p>تزیینات در نمای اصلی به صورت خطوط افقی بیرون زده از حجم</p> <p>تزیینات خاص نرده‌ها و پنجره‌ها در کنار عنصر عمودی وسط نما</p> <p>تزیینات گچ‌بری‌های دور سقف</p> <p>استفاده از رنگ و سطوح پر تزیین</p>	<p>سینما تئاتر متروپل</p>
 <p>(مأخذ: نگارنده)</p> <p>(مأخذ: دانیل، سروشیانی و شافعی، ۱۳۸۷)</p>	<p>نمای شیشه‌ای و ممتد پلکانی تاکید بر ورودی</p> <p>استفاده از تراس در طبقات</p> <p>فقدان تقارن</p> <p>ستون‌های تزیینی</p> <p>پنجره‌های گرد در نما</p> <p>حرکت ممتد و منحنی شکل دست‌انداز تراس‌ها</p> <p>ترکیب متنوع احجام پر و خالی</p> <p>پیش‌آمدگی ممتد بالای پنجره‌ها</p>	<p>خانه مسکونی خیابان طالقانی</p>
  <p>(مأخذ: دانیل، سروشیانی و شافعی، ۱۳۸۷)</p>	<p>ترکیب سیمان با دورنگ متفاوت</p> <p>تکرار قاب‌های عمودی</p> <p>حجم‌ها پیش‌آمدگی و تورفتگی</p> <p>پنجره‌ها ساده و مستطیل شکل</p> <p>تقارن در نمای غربی</p> <p>نمای شمالی بالکن‌های کوچک نیم‌دایره‌ای شکل</p> <p>فرم گرد در گوشه‌ها</p> <p>سطوح شیشه‌ای و عمودی پلکان‌ها</p>	<p>ساختمان تجاری - مسکونی اخوان</p>

ادامه جدول ۵. تحلیل نماهای دوره دوم (مأخذ: نگارنده)

عکس	ویژگی‌های نما	بناهای دوره دوم
 <p>(مأخذ: مجله معماری نوین، ۱۳۴۰)</p>	خطوط ممتد سیمانی	هتل (مهمان‌خانه) فردوسی
	قاب عمودی شیشه پلکانی	
 <p>(مأخذ: کیانی، ۱۳۸۳)</p>	نما گسترده و ممتد	مجموعه تجاری - مسکونی جامی
	متقارن	
	فضاهای پر و خالی	
	نمای جنوبی ترکیبی از خطوط عمودی و افقی	
	بالکن بیرون‌زده و گرد	
	چفت دور، گوشه‌های مدور	
	حرکت عمودی حاشیه پنجره‌ها	
	قاب دور تراس‌ها	

جدول ۶. تحلیل نماهای دوره سوم (مأخذ: نگارنده)

عکس	ویژگی‌های نما	بناهای دوره سوم
 <p>(مأخذ: بانی مسعود، ۱۳۹۱)</p>	آجر و سنگ	ویلاي شخصی وارطان-زغفرانیه
	غیر متقارن	
	شکست در بدنه نما (ایجاد تنوع در نما)	
	خطوط کشیده و افقی بالا و پایین پنجره‌ها	
	خطوط تزئینی دست‌انداز بالکن	
	تزئینات در حفاظ‌های فلزی درها و پنجره‌ها	

بناهای دوره سوم	ویژگی‌های نما	عکس
ساختمان بانک سپه شعبه توپخانه تهران	متقارن	 <p>(مأخذ: مجله معماری نوین، ۱۳۴۰)</p>
	رواق گونه	
	ستون‌های سنگی با حداقل تزئینات	
	سادگی احجام	
	فضاهای پر و خالی	
	بدنه شرقی - غربی و شمالی مصالح آجر و شیشه	
	خطوط عمودی	
	خطوط افقی حاصل از سایبان‌های سنگی بیرون‌زده از حجم بنا	
ساختمان بانک سپه شعبه بازار	نمای سنگی	
	متقارن	
	عناصر تزئینی شیشه، سنگ پلاک و استفاده از کاشی لعاب‌دار	
	به‌کارگیری ریتمی عمودی از پروفیل‌های سبک فلزی	
	ترکیب فضاهای پر و خالی	
	تزئینات در پنجره‌ها و هندسه بنا	

مقایسه سبک‌های به‌کاررفته در آثار وارطان هوانسیان

باتوجه به جدول‌های (۴،۵،۶) و تحلیل آثار وارطان هوانسیان می‌توان سبک‌های به‌کاررفته در نما را به لحاظ تاریخی به چهار دسته نئوکلاسیک، آرت نو، آرت دکو و مدرن تقسیم‌بندی کرد. از نظر سبک نماها مطابق با جدول (۷) به مقایسه هر یک از سبک‌های به‌کاررفته در آثار او پرداخته شده است.

سبک نئوکلاسیک: نیمه قرن نوزدهم نقطه اوج سبک نئوکلاسیک در زمان ناصرالدین‌شاه بود. هرچند توجه به تناسبات دقیق معماری کلاسیک و بینش فکری آن کمتر بوده است، اما بناهای متعددی از این دوره در بدنه معماری ایران ساخته شده است (قبادیان، ۱۳۸۹). هدف این معماری بازگشت به معماری کلاسیک باتکیه بر معماری یونانی بود. سنگ بار دیگر قدرتمندانه استفاده می‌شد تا سرسختی ایدئولوژی را تجسم بخشد. مهم‌ترین مؤلفه کالبدی این شیوه، استفاده از نشانه‌ها و عناصر خطی عمودی است. در راستای افزایش حس ابهت و شکوه بنا در بیننده، ستون‌ها و پنجره‌ها بیشترین نقش را در این کاربرد داشته‌اند (میرزا حسینی و سلطان‌زاده، ۱۳۹۷). بر خلاف این حرکت عمودی، خود بناها هستند که در جهت افقی کشیدگی دارند و به‌گونه‌ای سنگین و حجیم بر زمین نشسته‌اند. تلفیقی از این عناصر خطی افقی و عمودی در نمای ساختمان‌ها، تصویری از تکراری غیریکنواخت ایجاد می‌کند.

سبک آرت نو: معماری مدرن در آمریکا با «مکتب شیکاگو» و متعاقب آن در اروپا با «نهضت هنر نو» یا «آرت نووو» آغاز شد و این نگرش، بهترین فرصت و انتخاب را برای کنار گذاردن تفکر تقلیدگرایی باستان‌گرایانه و کپی برداری از سبک‌های تاریخی را ایجاد کرد. این مسیر را که تفکری تازه و انتخابی آزاد به همراه داشت به عنوان سبکی جدید انتخاب کند (قبادیان، کیانی، ۱۳۹۲). نهضت آر نوو قد برافراشت و بر مبنای، نظریه‌های اجتماعی و زیبایی‌شناختی بالید. اصول آرت نوو عبارت‌اند از: عدم سنت‌گرایی، انتقاد از مکتب‌های تقلیدی، توجه به صور نوین، در نظر داشتن روح زمان، و اشتیاق به تولید آثار جدید. ویژگی عمده آن، کار بست تزئینات پُرانحنای نامتقارن، با الهام از نقوش پیچ و تاب‌دار گیاهی است (بحرینی، اعتصام، و سوادکوهی، ۱۳۹۸).

سبک آرت دکو: بیشترین نمود این گرایش در معماری صنعتی به چشم می‌خورد. آرت دکو تلفیق تاریخ و مدرنیسم بود؛ یعنی رجوع به گذشته، به همراه استفاده از مواد صنعتی و تکنیک مدرن (بانکی زاده، ۱۳۸۳). آرت دکو در مجموع سبکی صنعتگرایانه بود. این گرایش با نقش بندی‌های عمودی و پلکانی شناخته می‌شود. پلان‌های ساده در کنار ویژگی‌های کالبدی خصوصاً در نما با استفاده از تزئینات آجری و شیارهای آجری با ریتم مشخص، تداعی‌کننده این معماری در ایران است (افشارنادری، ۱۳۸۳).

سبک مدرن بین‌المللی: ساختمان‌های این دوره به واسطه اشکال ساده مکعبی، بی‌پیرایه با بام‌های مسطح بودند. بازگشت به معماری و نمادهای تاریخی در این بناها مشاهده نمی‌شود و عاری از هرگونه تزئینات و آرایه‌های تاریخی بودند. مصالح مدرن مانند بتن، فلز و به‌ویژه شیشه با سطوحی گسترده، مورد کاربرد در این بناها بوده است (قبادیان، ۱۳۸۹).

جدول (۷): مقایسه سبک‌های به کار رفته در آثار وارطان هوانسیان (مأخذ: نگارنده)

مقایسه سبک‌های به کار رفته در آثار وارطان هوانسیان			
مدرن	آرت دکو	آرت نو	نئوکلاسیک
اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ ۱۸۷۰-۱۹۷۰	۱۹۲۰-۱۹۶۰	۱۹۱۰-۱۸۹۰	قرن ۱۸
فرم جبری، فرم ناشی از عملکرد،	فرم‌ها و ترکیبات جمعی جدید	ابداع احجام و فرم‌های جدید	فلسفه تمدن یونان و روم باستان
زیبایی ماشینی، منطق و سهل مستقیم، تکنولوژی و سازه		توجه به آینده و تکنولوژی	توجه به گذشته
شفافیت (شیشه)	نماهای متفاوت و مدرن سنگی، فلزی، آجری و سیمانی	استفاده از چدن، آهن فولاد و بتن	مصالح طبیعی
ضد تزئینات	تزئینات جذاب و براق، انحنای دوارهای عقب، تزئینات نوظهور با اشکال صنعتی	جزئیات ساختمان با تزئینات فرم‌های طبیعی	جزئیات ساختمان با تزئینات روم باستان (ستون، سنتوری) به‌صورت ساده
عدم بوم‌گرایی (سبک جهانی یا بی‌سبکی)	ملی‌گرایی	انتقاد شدید از اشیاء و مکتب‌های تقلیدی	توجه به اشیاء و مکتب‌های تقلیدی
ضد خاطرات تاریخی	درون‌مایه‌های اساطیری	جدایی از گذشته	توجه به گذشته (هویت آن ملت)
روح زمان		هنر مناسب زمان	معماری بی‌زمان لایزال
پوست‌واستخوان	نرده‌کشی‌های افقی از جنس فولاد ضدزنگ.	استفاده از تولیدات مدرن (فلز) برای اسکلت ساختمان و تزئینات	مصالح طبیعی
منظم بودن، قرینگی	استفاده متقارن و نامتقارن از پلان‌ها و نماها	عدم تقارن	تقارن، نظم، تناسب
	تاکید بر خطوط افقی ممتد (استریم لاین)، استفاده از خطوط زیگ‌زاگ	استفاده از خطوط خمیده و طاق	استفاده از تناسب هندسی
کمال‌طلب و ایدئالیسم		ایجاد حس حرکت در آرایه‌ها	هماهنگی و کمال

— شباهت‌های آثار وارطان هوانسیان در نماها

در جدول (۸) شباهت‌های آثار وارطان هوانسیان در سه دوره تاریخی باتوجه‌به ویژگی‌های نما، جبهه‌های نما، سبک طراحی تحلیل شده‌اند. به‌عنوان‌مثال هنرستان دختران از نظر ویژگی‌های نما، متقارن، از نظر مصالح ساختمانی بتن و شیشه در این نما استفاده شده و فاقد تزئینات در و پنجره در جبهه جنوبی و شمالی است. در نمای جنوبی از سبک نئوکلاسیک بهره برده است و در نمای شمالی از سبک مدرن استفاده شده است.

جدول ۸. شباهت‌های آثار وارطان هوانسیان از نظر ویژگی‌های نما و سبک طراحی (مأخذ: نگارنده)

دوره‌ها	نام بنا	ویژگی‌های نما													سبک طراحی				
		فرم گرد در گوشه‌ها	بالکن‌های بیرون زده	فضای پر و خالی	خطوط افقی	خطوط عمودی	غیر متقارن	مقارن	بتن و شیشه	سایه روشن	تزئینات در و پنجره	شمالی	جنوبی	شرقی	غربی	نئوکلاسیک	آرت نو	آرت دکو	مدرن
دوره اول ۱۳۰۰-۱۳۱۹	هنرستان دختران				✓			✓	✓	✓					✓				
	هتل (مهما نخانه) در بند	✓						✓	✓	✓						✓			
	کاخ سعدآباد	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					✓	✓			
																	✓		
																		✓	
																			✓
		مهما نخانه ایستگاه راه‌آهن	✓						✓	✓	✓					✓			
دوره دوم ۱۳۲۰-۱۳۲۹	مهمان پذیر لاله			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓							✓		
	ساختمان چیپ																	✓	
																			✓
	هتل (مهما نخانه) فردوسی																	✓	✓
	سینما متروپل (رودکی)																	✓	
	خانه مسکونی واقع در خیابان طالقانی (خانه گفتمان شهر و معماری)																		✓
	ساختمان تجاری مسکونی اخوان	✓																✓	
	مجموعه تجاری مسکونی جامی	✓																✓	
																			✓
																			✓

ادامه جدول ۸. شباهت‌های آثار وارطان هوانسیان از نظر ویژگی‌های نما و سبک طراحی (مأخذ: نگارنده)

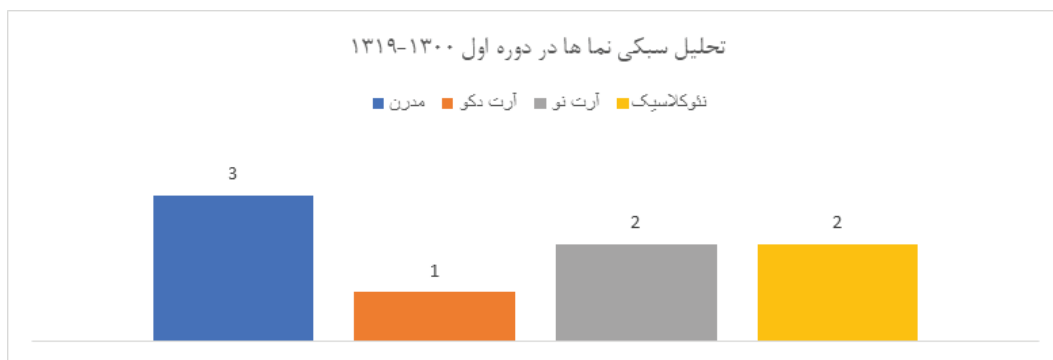
دوره‌ها	نام بنا	ویژگی‌های نما													جبهه‌های نما				سبک طراحی	
		فرم گرد در گوشه‌ها	بالکن‌های بیرون زده	فضای پر و خالی	خطوط افقی	خطوط عمودی	غیر متقارن	مقارن	بتن و شیشه	سایه روشن	تزئینات در و پنجره	شمالی	جنوبی	شرقی	غربی	نئوکلاسیک	آرت نو	آرت دکو	مدرن	
دوره سوم ۱۳۳۰-۱۳۳۹	ویلای شخصی وارطان هوانسیان، زعفرانیه	✓			✓													✓		
	ساختمان بانک سپه، شعبه توپخانه، تهران		✓			✓				✓							✓			
				✓														✓		
					✓														✓	
					✓														✓	
	ساختمان بانک سپه شعبه بازار، تهران									✓	✓							✓		

— تحلیل نماها با توجه به سبک طراحی

با توجه به تاریخ بنا و سبک‌های به کار رفته در نما به تحلیل هر یک از ساختمان‌ها مطابق جدول (۸) پرداخته شده است. در دوره اول (۱۳۰۰-۱۳۱۹) کاخ سعدآباد در همه وجه‌های نما به جز نمای شرقی که پر تزئینات است، از سبک مدرن استفاده شده است. در هنرستان دختران در نمای شمالی از سبک مدرن استفاده شده است و در مهمان‌خانه هتل دربند از سه سبک تلفیقی نئوکلاسیک، آرت دکو و مدرن استفاده شده است. به‌طورکلی در دوره اول، سبک طراحی نما مطابق با نمودار (۱) بیشتر مدرن استفاده شده است.

در دوره دوم (۱۳۳۰-۱۳۲۹) سبک طراحی نما پر تزئینات تر و بدون تقارن، نسبت به دوره اول است و به سبک آرت دکو بیشتر از مدرن طبق نمودار (۲) در نمای ساختمان توجه شده است. در مهمان‌پذیر لاله نمای غربی، ساختمان چیپ نمای جنوبی، سینما متروپل نمای غربی، خانه مسکونی واقع در خیابان طالقانی نمای جنوبی، ساختمان تجاری مسکونی اخوان نمای جنوبی و مجموعه تجاری مسکونی جامی نمای جنوبی از سبک آرت دکو استفاده شده است.

در دوره سوم (۱۳۳۹-۱۳۳۰) سبک طراحی نما تزئینات کمتر و بدون تقارن، نسبت به دوره اول و دوم است و هم از سبک آرت دکو و مدرن طبق نمودار (۳) بهره گرفته است. در ویلای شخصی وارطان در نمای شمالی از سه سبک آرت نو، آرت دکو و مدرن بهره گرفته شده است اما در ساختمان بانک سپه شعبه توپخانه در نمای شمالی، غربی و شرقی به جز نمای جنوبی که سبک آرت دکو دارد، از سبک مدرن استفاده شده است.

نمودار ۱. تحلیل سبکی نماها در دوره اول (مأخذ: نگارنده)

نمودار ۲. تحلیل سبکی نماها در دوره دوم (مأخذ: نگارنده)

نمودار ۳. تحلیل سبکی نماها در دوره سوم (مأخذ: نگارنده)

۶- نتیجه گیری

وارطان هوانسیان یکی از پیشگامان معماری مدرن در ایران است. وارطان تزئینات عصر حاضر را با معماری غرب آمیخته است که نکات برجسته آن عبارت است از بهره‌گیری از خطوط افقی در نما، تبدیل معماری درون‌گرای ایرانی به برون‌گرایی، قوس در نمای ساختمان، لبه‌های سیمانی بالای پنجره، پنجره‌های بلند قفسه‌پله، بالکن‌های بیرون‌زده، تزئینات فلزی در و پنجره‌ها، خطوط افقی در نما، مصالح بتن و شیشه که هر یک از این شاخص‌ها معرف سبک وارطان است. آثار وارطان در سه دوره تاریخی معرفی می‌شود که در هر دوره شاخص‌های استفاده شده در نما متفاوت است. مطابق با نتایج به‌دست‌آمده در این پژوهش می‌توان گفت که آثار وارطان در دوره اول نمایی متقارن و دارای

تزیینات کمتر با مصالح بتن و شیشه توجه به خطوط افقی و فرم گرد در گوشه‌های بنا است که نشانگر حضور پررنگ‌تر سبک مدرن نسبت به آرت دکو، آرت نو و نئوکلاسیک است. در دوره دوم نمایی با تقارن موضعی دارای بالکن‌های بیرون‌زده، خطوط عمودی و افقی و تزیینات پنجره‌ها که نشانگر حضور پررنگ آرت دکو و تا حدودی مدرن است. در دوره سوم نمایی نامتقارن‌تر نسبت به دوره اول و دوم و حذف فرم گرد در گوشه‌های نما، حذف شدن مصالح بتن و شیشه، پر و خالی‌کردن نما، عدم خطوط افقی در نما و توجه به خطوط عمودی و کم‌رنگ‌شدن بالکن‌های بیرون‌زده در نما و تزیینات پنجره‌ها که نشانگر سبک آرت دکو از نظر مصالح و عدم تقارن است و تا حدودی نشانگر سبک مدرن به دلیل کم‌رنگ‌شدن تزیینات است.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران بر خود لازم می‌دارند که از مسئولین اداره اسناد و مدارک علمی مرکز تحقیقات راه مسکن و شهرسازی از جمله مسئول کتابخانه برای در اختیار داشتن اسناد و تصاویر در این پژوهش کمال تشکر را داشته باشند.

منابع

- افشاری، نورمحمد، بیژن کلهرنیا، و سید علی نوری. (۱۳۹۹). تحلیل کیفی بناهای عمومی معماری معاصر ایران در دوره پهلوی دوم با رویکرد تکنونیک معماری. نشریه علمی باغ نظر (۹۰)، ۹۳-۱۱۰.
- افشارنادری، کامران. (۱۳۸۳). معماری صنعتی ایران بین دو جنگ جهانی. مجله معمار، شماره ۲۵، ۱۴۱.
- بانکی زاده، زهرا. (۱۳۸۳). آرت دکو. مجله هنر، شماره ۵۹، ۱۰۲.
- بانی مسعود، امیر. (۱۳۹۱). معماری معاصر ایران: در تکاپوی بین سنت و مدرنیسم. تهران: هنر و معماری قرن.
- بحرینی، حسین، ایرج اعتصام، و محمدحبیبی سوادکوهی. (۱۳۹۸). اثربخشی سبک‌های هنری پس از سده بیستم بر معماری تندیس وار معاصر. نشریه هنرهای زیبا-هنرهای تجسمی دوره ۲۴، شماره ۱۹-۲۸.
- برناهورکاد. (۱۳۷۵). تهران پایتخت ۲۰۰ ساله ایران. تهران: سازمان مشاور فنی شهر تهران و انجمن ایرانشناسی فرانسه.
- پاکدامن، بهروز. (۱۳۶۲). پیدایش معماری مدرن در ایران: یادنامه وارطان هوانسیان. تهران: جامعه مشاوران ایران.
- ثبات ثانی، ناصر. (۱۳۹۲). مقدمه ای بر برخی عوامل تأثیرگذار بر معماری معاصر ایران در سال های ۱۳۲۰-۱۳۵۷ ه. ش. معماری و شهر سازی آرمان شهر، شماره ۱۱، ۴۹-۶۰.
- دبیلا، کامران. (۱۳۸۰). مروری بر ربع قرن معماری دوره اخیر. ۱۵، ۶۶-۷۷.
- سروشیانی، سهراب، ویکتور دانیل، و بیژن شافعی. (۱۳۸۷). معماری وارطان هوانسیان: مجموعه معماری دوران تحول در ایران. تهران: انتشارات دید.
- شایان، حمیدرضا، و سجاد معماردزفولی. (۱۳۹۳). بررسی تطبیقی رویکردهای معماری معاصر ایران (بازشناسی نظریه در آثار سه نسل از معماران). نقش جهان، سال چهارم، شماره دو، ۷-۱۶.
- عاقلی، ب. (۱۳۶۹). روز شمار تاریخ ایران (از مشروطه تا انقلاب اسلامی). تهران: نارمک.
- قبادیان، وحید. (۱۳۸۹). مبانی و مفاهیم در معماری معاصر غرب. تهران: فرهنگ و معماری.
- قبادیان، وحید، و مصطفی کیانی. (۱۳۹۲). خاستگاه معماری مدرن در تهران بررسی و شناخت اولین بنای سبک معماری مدرن در پایتخت کشور. نامه معماری و شهرسازی، شماره ۱۱، ۳۹-۵۸.
- کتاب تهران (جلد پنجم و ششم). (۱۳۷۶). تهران.
- مجله آرشیکت. (۱۳۲۵). مجله آرشیکت، شماره ۱.
- مجله آرشیکت. (۱۳۳۷). مجله آرشیکت، شماره ۶.
- مجله معماری نوین. (۱۳۴۰). مجله معماری نوین، شماره ۱.
- مصطفی کیانی. (۱۳۸۳). معماری دوره پهلوی اول: دگرگونی اندیشه‌ها، پیدایش و شکل‌گیری معماری دوره بیست ساله معاصر ایران ۱۳۲۰ - ۱۳۹۹. تهران: موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- معماری معاصر ایران. (۱۴۰۰، ۹، ۱۴). تم الاسترداد من معماری معاصر ایران: <http://www.caoi.ir>

Analysis of the Architectural Style of the Buildings of Vartan Havansian in Tehran from 1300-1339

Fataneh Sangtrah^{1*}, Mostafa Kiani²

Abstract

The design of the facade in the building architectural design process has always been of fundamental importance. In this regard, the effect of western architecture on the thought of Iranian architects and modern lifestyles, art deco, international style, streamline, etc. and the distinction of each of these styles in the design of the facades of architects has a great effect like Vartan Havansian. The most important purpose of this article is to analyze and evaluate the styles used in designing the facades of Vartan Havansian's works. Assuming what features the style of view used in Vartan's works has with the European style. This research has a comparative study with research questions ranging from: How can the facade design style be understood in the works of Vartan Havansian in Tehran? What are your stylistic features in European facade design with European styles? Says the answer. In this paper, we first analyze the Vartan Havansian's building facades in terms of three historical periods then, the similarities of each work are studied and the results are compared with the European styles. According to the analysis of the works of Vartan Hovannisian, the styles used in the facade can be historically divided into four categories: neoclassical, Art Nouveau, Art Deco and Modern. It can be said that the Havansian buildings were influenced by modern pre-World War II architecture, Art Nouveau, Bauhaus views, and the works of Adolf Luce and Le Corbusier. He was opposed to eclecticism and imitation of traditional Iranian architectural forms. Nevertheless, he paid close attention to social customs and tried to respond to them in modern buildings. With the arrival of neo-classical, Art Nouveau, Art Deco, and modern architectural elements in Iran, extensive changes can be observed in the design style of the facades of Vartan's works in these three periods. Its roots go back to the late Qajar period. With the analysis and evaluation of his works, we will conclude that in most of his works in the three historical periods of indices of symmetry, full and empty, round corners, ornamentation emerge in the windows and balconies. It can be said: In the first period (1319-1300) more modern style has been used in designing facades. In the second period (1320 - 1329) the design style is more decorated with no symmetry, compared to the art deco style and art deco style. In the third period (1330-1339), the facade design style of decorations is less and asymmetrical than the first and second periods, and both Art Deco and modern styles have been used. But in the third period, with projecting balconies protruding from the facade and decorations of windows indicating the style of Art Deco in terms of material and non-symmetry, it is partly an indicator of the modern style due to the fading of the decorations. Each of these features is related to different styles in his works.

Keywords: Contemporary Iranian Architecture, Architectural Style, Works of Vartan Hovhannisyian, Facade

1. Researcher PhD in Architecture, Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University, South Tehran Branch, Iran. (*Corresponding author)
2. Associate Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, University of Arts, Tehran, Iran.